

Filip Novosel

(Studij povijesti i kroatologije, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)

HRVATSKO-SLAVONSKE POSTROJBE U SASTAVU AUSTROUGARSKE VOJSKE ZA VRIJEME PRVOG SVJETSKOG RATA

UDK 94(497.5 Slavonija):355.21>"1914/1918"

Pregledni rad

Primljeno: 21. 1. 2010.

U radu se pretežno na temelju sekundarne literature, ali i izvorne građe (pregleda razmještaja austrougarskih vojnih postrojbi 1918. godine), u kontekstu općih europskih ratnih zbivanja tijekom Prvog svjetskog rata, govori o sastavu hrvatskih i slavonskih postrojbi unutar austrougarske vojne organizacije, njihovim specifičnostima te ulozi na bojištima na kojima su postrojbe Austro-Ugarske Monarhije sudjelovale od 1914. do 1918. godine. Kao primjeru austrougarske vojne organizacije u Hrvatskoj i Slavoniji, dodatna se pažnja pridaje vojnoj organizaciji u Slavoniji te vojnim postrojbama koje su se nalazile na njezinom teritoriju. U završnom dijelu rada sadržan je osvrt na feldmaršala Svetozara Borojevića, kao i neke druge hrvatske vojskovođe koji su se istaknuli u borbama za vrijeme Prvog svjetskog rata.

Ključne riječi: vojna povijest, Prvi svjetski rat, Austro-Ugarska Monarhija, vojne postrojbe, hrvatski vojnici, Slavonija.

1. Uvod

Iako je literatura o Prvom svjetskom ratu prilično obimna, izgleda da je taj događaj u sjeni svog nasljednika Drugog svjetskog rata, bez obzira što je on rezultirao pokretanjem te nove i još veće tragedije u povijesti čovječanstva. Razdoblje posljednjih godina Austro-Ugarske Monarhije i važnosti Prvog svjetskog rata za tu Monarhiju te uloge Hrvata u ratnim zbivanjima 1914.–1918. godine, u našoj je historiografiji, za razliku od ostalih naroda koji su bili pod habsburškom krunom, dosta slabo obrađeno, pogotovo u pogledu istraživanja vojne povijesti.

Tako niti tema kojom ću se baviti u ovom radu nije zaintrigirala velik broj naših povjesničara. U predgovoru svom djelu, Slavko Pavičić napominje kako "...o Prvom svjetskom ratu 1914.–1918. nema na našem jeziku ni jednog djela.",¹ a pri pisanju svoje knjige napominje kako se dijelom služio i

¹ Slavko Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna povijest*, Zagreb, 1943., str. VI.

vlastitim ratnim dnevnikom te sjećanjima na događaje iz rata, što joj daje vrijednost djelomično izvornog materijala.² Uz njega, tim su se problemom još bavili Ernest Bauer, Josip Horvat i Bogdan Krizman, iako potonja dva više usputno, kao dodatak njihovim opisima ratnih zbivanja u okviru cjelokupne Europe, odnosno istraživanjima o političkim peripetijama tog doba na ovim prostorima. Vrlo je zanimljiv i koristan članak Violete Herman "Bibliografija radova o Prvom svjetskom ratu" zbog popisa radova koji su izašli od 1945. do 1998. godine, a u kojem autorica i sama kaže kako je broj radova, pa i onih najzastupljenije, političke tematike, daleko od zadovoljavajućeg.³

Treba uzeti u obzir i da je ozbiljnije proučavanje Hrvatske i Hrvata u kontekstu Prvog svjetskog rata u prošlosti bilo gotovo nemoguće zbog jugoslavenske percepcije hrvatskog djelovanja u ratu koja je bila a priori negativna, čime se automatski sprječavala objektivnost pri detaljnijem istraživanju. Ipak, i nakon raspada Jugoslavije, trebalo je proći dosta vremena da se ova epizoda hrvatske povijesti počne proučavati. Prvi put se na taj problem ozbiljnije ukazalo tek povodom devedesete obljetnice početka Velikog rata u časopisu Matice hrvatske – "Hrvatskoj reviji", dakle tek 2004. godine. No, da interes za ovo razdoblje hrvatske povijesti postoji, dokazuje i izložba priređena 2007. godine u Hrvatskom povijesnom muzeju u Zagrebu pod naslovom "Dadoh zlato za željezo" te određena zastupljenost ove teme povodom obilježavanja obljetnice kraja Prvog svjetskog rata. Gore navedena literatura poslužila mi je kao osnova za ovaj rad, ali uz to sam koristio i strane autore, pogotovo pri prikazivanju općenitih događaja tog vremena kako bih dobio što objektivniju sliku o zbivanjima od kojih nije prošlo niti stotinu godina.

Prvi dio ovog rada je svojevrsan opsežniji uvod i dodatak za temu kojom ću se baviti, a u njemu ću ukratko prikazati politička previranja i cjelokupno stanje u Austro-Ugarskoj i Hrvatskoj sve do sloma Monarhije.⁴ U

² Kritiku ovom djelu, prema mojem mišljenju možda ipak malo suviše oštru, daje Tomislav Aralica govoreći kako opis sudjelovanja hrvatskih jedinica S. Pavičić opisuje na posve zbrkan način. Vidi u: Tomislav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća: oprema, oružje i odore hrvatskog ratnika od oko 800. do 1918. godine*, Zagreb, 1996., str. 214., bilj. 376. Kritika bi prije trebala biti upućena njegovom pretjeranom pronjemačkom tonu, no pri tome opet treba uzeti u obzir razdoblje u kojem je knjiga pisana.

³ Violeta Herman, "Bibliografija radova o Prvom svjetskom ratu objavljenim u historijskim časopisima u razdoblju 1945.–1998. godine", *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 32.–33., 1999.–2000., Zagreb, 2000. str. 492.

⁴ Iako se može činiti da je prvi dio rada suvišan i da razbija kompaktnost ove prvenstveno vojnopovijesne teme, ipak sam odlučio sastaviti kratak prikaz cjelokupnih događaja na što me potakla misao britanskog vojnog povjesničara Michaela Howarda, koju je zapisao u predgovoru jednom svom djelu. On kaže: "Povjesničar koji se bavi ratovima – ne radi formuliranja pravila za nove akcije već radi produbljivanja razumijevanja prošlosti – ne može biti jednostavno 'vojni povjesničar' jer doslovce ne postoji niti jedno područje ljudskog života koje ne bi bilo na ovaj ili onaj način povezano s tim predmetom." (Michael Howard, *Rat u europskoj povijesti*, Zagreb, 2002., str. 5.).

drugom ću dijelu nastojati prikazati ustroj i izgled austrougarske vojske te ulogu hrvatskih postrojbi u njoj, kako bih ukazao na kompleksnost vojnopovijesne problematike posljednjih godina zajedničke povijesti s Bečom i Budimpeštom te time pobudio interes za daljnja, veća istraživanja temeljena eventualno i na brojnoj izvornoj građi. Tim više što izvornu građu od ovog razdoblja pa nadalje, uz standardne izvore u pisanom obliku, čine i filmski te fotografski zapisi s bojišta čime mogućnosti povijesnih istraživanja dobivaju jednu novu dimenziju.

* * *

Prošlost svijeta, a nadasve Europe, prožeta je sukobima i ratovima te u tom pogledu Hrvatska nije nikakva iznimka. Hrvatski su vojnici do Prvog svjetskog rata imali dugotrajan staž u ratovima koje je vodila Habsburška monarhija, stoga prije nego što se krene na razmatranje glavne teme ovog rada, smatram korisnim ukratko ukazati na njihovu ulogu u sukobima koji su prethodili ovom posljednjem ratu za Habsburgovce.

Ono što se u povijesti ratovanja na ovim prostorima svakako ističe su ratovi s Osmanlijama u kojima su Hrvati igrali značajnu ulogu.⁵ No, unatoč Osmanlijama, srednjoeuropska ratna zbivanja u prvoj polovici 17. stoljeća obilježio je Tridesetogodišnji rat u kojem su se također istakle hrvatske postrojbe na strani Monarhije.⁶ Nadalje, od početka 18. stoljeća hrvatske su se čete borile u službi habsburške krune u ratu za španjolsku baštinu, a u ratovima Marije Terezije one su aktivne na svim bojištima.⁷ Hrvati se bore i u brojnim sukobima koji su izbili nakon francuske revolucije – u koalicionim ratovima, te kasnije u Napoleonskim ratovima na obje strane.⁸ Zanimljivo je da su se vojne jedinice ceremonijalnog i paradnog karaktera u Austro-Ugarskoj održale sve do njenog sloma, a početkom 20. stoljeća bilo je šest raz-

---

⁵ Nakon pogibije posljednjeg pripadnika dinastije Jagelovića Ludovika II. u bici na Mohačkom polju 1526. godine, hrvatsko je plemstvo na saboru u Cetingradu 1. siječnja 1527. godine za svoga vladara izabralo Ferdinanda Habsburškog. Usprkos teškoj i dugotrajnom građanskom ratu s pristalicama Ivana Zapolje, drugog kandidata za prijestolje, Ferdinand se okrunio u Stolnom Biogradu 3. studenog 1527. godine (Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, knjiga peta, Zagreb, 1981., str. 73.-104.). U to su vrijeme ratovi s Osmanlijama već bili u punom zamahu, a u potpunosti su završili tek mirom u Svištovu 1791. godine. U ovom se kontekstu nikako ne smije zanemariti niti konačno ustrojenje Vojne granice kao posebnosti u povijesti europskog ratovanja, institucije koja je uvelike koristila habsburškim vladarima u ratovima diljem Europe. Literatura o tom razdoblju relativno je brojna, a jedno od novijih djela koje uz političke događaje vrlo detaljno opisuje i tijek ratovanja je knjiga Ive Mažurana, vidi: Ive Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb, 1998.

⁶ Ta je tema također slabo zastupljena u hrvatskoj historiografiji, a svakako je vrijedna veće pažnje. Njome se detaljnije bavio E. Bauer, vidi: Ernest Bauer, *Hrvati u Tridesetogodišnjem ratu*, Zagreb, 1941.

⁷ Pavičić, *Hrvatska*, str. 212.-213. U ratovima za vrijeme vladavine Marije Terezije posebno zanimljivo mjesto zauzima barun Trenk i njegovi panduri.

⁸ Isto, str. 171.-174., 213.-214.

ličitih vrsta carske i kraljevske tjelesne straže. Jedna od njih bila je i kraljevska ugarska tjelesna straža u kojoj su, od njenog osnutka 1760. godine, sudjelovali i hrvatski plemići. Kao dio ugarskog kraljevskog domobranstva u koje je spadalo i hrvatsko-slavonsko domobranstvo, organizacijski je ustrojen 1871. godine i odred ugarske krunske straže koji je bio vezan uz simbolično čuvanje relikvija ugarske države.⁹

2. Austro-Ugarska i Hrvatska u Prvom svjetskom ratu

Zavladavši svijetom krajem 19. stoljeća velike su sile među sobom podijelile teritorije na svim kontinentima. Starim kolonijalnim carstvima, Velikoj Britaniji i Francuskoj, pridružile su se novoojačale države Njemačko Carstvo, Italija, Rusko Carstvo, SAD i Japansko Carstvo koje su također nastojale prigrabiti što više teritorija za sebe. Takav stav dovodio je do antagonizama u međunarodnim odnosima i stvaranja brojnih saveza, posebice u Europi.¹⁰

"U 'koračanju prema ratu' elementi rata pojavili su se već deset godina prije rasplamsavanja sukoba. Antagonizam između snaga koje su se suočile 1914. ocrtavao se već 1904. godine."¹¹ – rekao je francuski povjesničar Pierre Renouvin. U prvom desetljeću 20. stoljeća, europske su se sile podijelile u dva tabora i tako će ostati do početka rata. Jedan od njih bila je Trojna Antanta Engleske, Francuske i Rusije, dok se na drugoj strani nalazio savez Centralnih sila koji su sačinjavale Njemačka, Austro-Ugarska i Italija.¹² No, to su razdoblje obilježile i brojne krize, počevši od marokanske krize 1905. godine, preko bosanske krize 1908. godine, agadirske afere 1911. godine,¹³ da bi se događaji koji su definitivno nagovijestili rat odigrali na Balkanu u dva balkanska rata 1912. i 1913. godine, čiji je rezultat bio gotovo potpuno istjerivanje Turske s europskog tla. No, kada je Gavrilo Princip, bosanski Srbin i pripadnik terorističke organizacije Mlada Bosna 28. lipnja 1914. godine u atentatu usmrtio austrijskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda, sli-

⁹ Aralica, *Hrvatski*, str. 195. O popularnosti hrvatskih vojnika diljem Europe govori i činjenica da su oni bili vrlo cijenjeni i traženi na brojnim europskim apsolutističkim dvorovima kod raznih vladara kao njihova straža (Ernest Bauer, *Sjaj i tragika hrvatskog oružja*, Zagreb, 1991., str. 51.-55.).

¹⁰ O odnosima snaga među kolonijalnim carstvima vidi: *The Times – Atlas svjetske povijesti*, Zagreb, 1986., str. 244.-245. Za europske saveze, vidi: isto, str. 250.-251., a korisni su i zemljovidi za sam tijekom Prvog svjetskog rata, vidi: isto, str. 252.-253. Problemom imperijalizma druge polovice 19. stoljeća bavili su se brojni zapadnoeuropski i američki povjesničari, vidi npr. u: David Kaiser, *Politics & War: European Conflict from Philip II to Hitler*, Cambridge–Massachusetts, 1992., str. 282.-307.

¹¹ Pierre Renouvin, *Evropska kriza i Prvi svjetski rat*, Zagreb, 1965. str. 113.

¹² *Povijest svijeta*, Zagreb, 1977., str. 603.

¹³ Renouvin, *Evropska*, str. 123.-131., 131.-135. i 135.-140.

jed događaja bilo je nemoguće promijeniti. Na srpsko odbijanje austrijskog ultimatum, Austro-Ugarska Monarhija objavila je Srbiji 28. srpnja 1914. godine rat, koji se domino efektom ubrzo proširio na gotovo čitavu Europu, iako sve države, kako se pokazalo u slučaju Italije, nisu ostale vjerne potpisanom savezništvu.¹⁴

2. 1. Prilike u Austro-Ugarskoj i Hrvatskoj pred Prvi svjetski rat

Stvaranje nacija u 19. stoljeću i borbe za nacionalne države širom Europe, obilježile su povijest Hrvatske druge polovice 19. i početka 20. stoljeća, koja je svoje ciljeve nastojala ostvariti unutar Habsburške Monarhije.¹⁵

S obzirom da je izgubila svoj geopolitički položaj u Njemačkoj i Italiji, Monarhija se u potpunosti okrenula Balkanu kao jedinom području preostalom za provođenje vanjske politike. No, zbog toga je došla u sukob sa Srbijom, a neizravno i s Rusijom, pogotovo nakon što je u Srbiji pobijedila rusofilska stranka Karađorđevića, ubivši 1903. godine posljednje predstavnike kraljevske dinastije Obrenović.¹⁶ Već je aneksija Bosne i Hercegovine 1908. godine mogla dovesti do rata, no političkim je potezima uz sudjelovanje i ostalih europskih država sukob uspješno odgođen. Jačanjem austrougarske pozicije na Balkanu, svoje je negodovanje počela izražavati i njezina saveznica Italija koja je na istom području nastojala provoditi vlastitu iredentističku politiku.

Unutrašnja politika bila je obilježena izmjenjivanjem opstrukcije i ozbiljnog rada u Carevinskom vijeću. Često su se vodili pregovori oko njemačko-češke nagodbe. U balkanskim je ratovima austrijska politika sudjelovala iz pozadine, no oni su znatno pogoršali političku i vojnu poziciju Austro-Ugarske te su se narodi Monarhije nadali federativnom preuređenju države s obzirom na sve nacionalnosti pod vodstvom prijestolonasljednika Franje Ferdinanda.¹⁷ Međutim, Hrvati su nastojali postići trijalizam s Austrijom i Mađarskom te ujediniti sve hrvatske zemlje.¹⁸ Zbog velikih razlika u poimanju rješavanja nacionalnih problema, u samom je Beču stvorena tehnika vladanja s kratkoročnim mjerama, nazvana "ortwursteln" (otprilike: progurati, tavoriti), bez postavljanja većih ciljeva.¹⁹

Početak 20. stoljeća na hrvatskoj političkoj sceni obilježila je politika "novog kursa" koju su pokrenuli Ante Trumbić i Frano Supilo kako bi se su-

¹⁴ *Povijest*, str. 604.-605.

¹⁵ Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., str. 18.

¹⁶ Isto, str. 35.; Erich Zöllner, *Povijest Austrije*, Zagreb, 1997., str. 266.

¹⁷ Zöllner, *Povijest*, str. 266.-268.

¹⁸ Bilandžić, *Hrvatska*, str. 27.

¹⁹ *Povijest*, str. 602.

protstavili njemačkoj politici prema Balkanu. Oko njih se okupila većina hrvatskih političara, izuzevši braću Radić i Josipa Franka. Događaj koji je obilježio vrijeme pred rat, zbio se 1905. godine kada su donesene Riječka i Zadarska rezolucija na temelju kojih je stvorena Hrvatsko-srpska koalicija koju je s vremenom, nakon udaljavanja Frane Supila, sve više imao Svetozar Pribićević, okrećući je politički polako prema Beogradu. Uz to su i Mađari nastavljali redati neuspjele pokušaje mađarizacije, kao što je bio primjer sa željezničkom pragmatikom 1907. godine.²⁰ S takvim je stanjem na političkoj sceni Hrvatska ušla u rat.

2. 2. Austro-Ugarska i Hrvatska u Prvom svjetskom ratu

Tijekom rata u austrijskoj unutrašnjoj politici vlada napeto stanje i opstanak države bio je ugrožen više no ikad. Godine 1916. bio je ustrijeljen šef vlade, češki vojnici prelaze na stranu Rusa, češki političari Tomaš Masaryk i Edvard Beneš pregovaraju s Antantom o stvaranju samostalne države, a iste godine umire i car i kralj Franjo Josip I. Njega nasljeđuje nećak Karlo I., koji je bezuspješno pokušavao na sve načine izvući državu iz krize.²¹ Teškoće rata osjeća i civilno stanovništvo Monarhije. Industrija prelazi na ratnu proizvodnju, nedostaje osnovnih namirnica, izvršavaju se rekvizicije, crno tržište cvjeta, inflacija je velika, što pojačava nezadovoljstvo naroda, a situacija se pogoršava sa svakim novim danom rata.²² Dodatni strah i paniku, već od prvih neuspješnih operacija na balkanskom bojištu, uzrokuju paranoični postupci pripadnika Obavještajnog odjela, koji na svakom koraku vide neprijateljske špijune te ih strijeljaju, vješaju i deportiraju. To pogotovo vrijedi u

²⁰ *Povijest Hrvata*, 3 sv., 2. knjiga, Zagreb, 2005., str. 557.

²¹ Zöllner, *Povijest*, str. 287. Za konačan raspad Austro-Ugarske, Dinko Čutura i Lovro Galić u svom članku izravno optužuju poteze novog cara kojima je samo poticao razvoj nacionalizma ostalih naroda i tako stvorio temelje za raspad Monarhije i prije njene stvarne kapitulacije. Ipak, ne osuđuju ga kao glavnog krivca, štoviše, kasnije ga u tekstu opravdavaju time što smatraju da bi Monarhiju s takvim problemima teško spasio i mnogo sposobniji vladar, a kao glavne krivce navode mađarsku vladajuću oligarhiju (Dinko Čutura i Lovro Galić, "Veliki rat: pregled ratnih operacija", *Hrvatska revija* IV (2004), br. 2, Zagreb, 2004., str. 38. i 54.).

²² Péter Hanák, *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995., str. 204.-205. Hanák na ovom mjestu daje zanimljiv izvadak iz jednog pisma konfisciranog od strane cenzora u kojem se vrlo slikovito predočava teško stanje običnog puka. U hrvatskim je gradovima također vladala nestašica i stanje se pogoršavalo kako je rat trajao. Paralelno sa slanjem osječkih vojnika na bojišta, problemom teškog položaja civila u Osijeku bavi se Ivan Balta (Ivan Balta, "Slavonija i slavonske vojne jedinice u Prvome svjetskom ratu", *Polemos* 8 (2005) 1-2, Zagreb, 2005., str. 205.-219.), dok o istim problemima u slučaju Zadra piše Ante Bralić (Ante Bralić, "Zadar u Prvome svjetskom ratu", *Hrvatska revija* IV (2004), br. 2, Zagreb, 2004., str. 58.-63). Međutim, stanje civila ne razlikuje se bitno ni u ostalim državama kako Centralnih sila, tako ni Antante (Čutura i Galić, "Veliki rat: pregled", str. 41.). O problemima opskrbe kod zaraćenih strana i posljedice pomoći SAD-a za Antantu, vidi: Kaiser, *Politics*, str. 330.

zemljama Austro-Ugarske na početku rata, gdje je vladao izravni vojni režim. Ipak, odlukom cara, stanje se smirilo 1915. godine.²³

Početkom 1918. godine stanje na ratištu bilo je nakon četiri godine ratovanja relativno povoljno za Centralne sile. Austro-Ugarska je vojska u to vrijeme imala oko 4,5 milijuna vojnika, od čega je 3 milijuna bilo na fronti. Saveznici su tada bili izrazito austrofilski nastrojeni i s Austro-Ugarskom su vodili brojne pregovore kako bi je udaljili od Njemačke, no od svega toga nije bilo ništa jer su Nijemci krenuli u ofenzivu na Zapadnom frontu.²⁴ Ipak, u Monarhiji se krajem rata stanje rapidno pogoršava, korupcija i nedisciplinacija sve više rastu, a javlja se i Zeleni kader o kojem će kasnije biti nešto više riječi. Opskrba stanovništva hranom postaje sve veći problem, a javljaju se i ideje pridošle iz boljševičke Rusije, koje donosi velik broj zarobljenika povratnika s Istočnog fronta.²⁵

Kako bi spriječio raspad Monarhije, car Karlo je 17. listopada 1918. godine uz nove poraze izdao manifest u kojem je obznanio preobrazbu Cislajtanijske u savez narodnih država. No, bilo je prekasno i Monarhija se raspala do kraja listopada, a 11. studenog car se odrekao vlasti, dok je sljedećeg dana proglašena Republika Njemačka Austrija.²⁶ Odlazak cara Karla označio je kraj Habsburške Monarhije, ali ne i kraj problema Srednje Europe. Dapače, još ih je zaoštrio, kako smatra A. J. P. Taylor.²⁷

Hrvatska je pak početkom Prvog svjetskog rata bila izložena njemačkom, mađarskom, talijanskom i srpskom imperijalizmu i njezina je sudbina ovisila o obračunu među velesilama, uočava D. Bilandžić.²⁸

---

²³ Josip Horvat, *Prvi svjetski rat: panorama zbivanja 1914.–1918.*, Zagreb, 1967., str. 184.-185. Horvat na ovom mjestu posebno ističe jedan zanimljiv slučaj iz tih dana – potjeru u kojem je uhićen pa na inicijativu austrijskih socijalista oslobođen i otpraćen u Švicarsku "Wladimir Iljitsch von Uljanov genannt auch Lenin".

²⁴ Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb, 1977., str. 8.-12. Pisma u kojima car Karlo I. raspravlja o opcijama separatnog mira s članicama Antante, objavio je francuski ministar Clemenceau u veljači 1918. godine, što je izazvalo veliki skandal i poljuljalo povjerenje Nijemaca prema saveznicima (Peter Jung, *The Austro-Hungarian Forces in World War I*, 2, Oxford, 2003., str. 4.).

²⁵ Krizman, *Raspad*, str. 17.-19.

²⁶ Zöllner, *Povijest*, str. 290.-291.

²⁷ A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809.–1918.*, Zagreb, 1990., str. 313. O problemima prvenstveno Srednjoistočne Europe nakon Prvog svjetskog rata, vidi: Piotr Stefan Wandycz, *Cijena slobode: Povijest Srednjoistočne Europe od srednjeg vijeka do danas*, Zagreb, 2004., str. 249. i dalje.

²⁸ Bilandžić, *Hrvatska*, str. 46. Ostali se povjesničari također slažu kako je ishod rata za Hrvate bio izuzetno važan, o čemu govori Ljubomir Antić (Ljubomir Antić, "Prvi svjetski rat i Hrvati", *Hrvatska revija* IV (2004), br. 2, Zagreb, 2004. str. 16.), a to su uvidjeli i neki suvremeni političari kao npr. Stjepan Radić i Tomaš Masaryk (Tihomir Cipek, *Ideja hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića*, Zagreb, 2001., str. 115.-116. i Taylor, *Habsburška*, str. 296.).

Još na početku rata određen broj uglavnom hrvatskih intelektualaca, među kojima su bili Frano Supilo i Ante Trumbić, pobjegao je u Italiju, da bi potom u Londonu 1915. godine formirali Jugoslavenski odbor. Oni su se tijekom rata zalagali za stvaranje jugoslavenske države na ruševinama Austro-Ugarske, istovremeno se boreći protiv talijanskih pretenzija na hrvatski teritorij, ali i velikosrpskih ideja Nikole Pašića te vlade Srbije koja je u to vrijeme boravila na Krfu. Za to vrijeme, u Beču je 1917. godine Jugoslavenski klub donio Svibanjsku deklaraciju kojom je pokušao stvoriti treću federalnu jedinicu i oživotvoriti trijalizam u Austro-Ugarskoj. Unatoč netrpeljivosti, iste su se godine sastali N. Pašić i Jugoslavenski odbor te su donijeli Krfsku deklaraciju kojom je ustanovljen ustroj nove zajedničke države nakon rata. No, ta je deklaracija N. Pašiću ubrzo omogućila nametanje svoje volje pri stvaranju nove države.²⁹

U ljeto 1918. godine osnovano je Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba sa sjedištem u Zagrebu, a 29. listopada iste godine Hrvatski je sabor donio odluku kojom se prekidaju svi državno-pravni odnosi s Austrijom i Ugarskom te se prava prenose na Narodno vijeće kao vrhovni organ Države Slovenaca, Hrvata i Srba.³⁰ No, time se situacija nije normalizirala. Štoviše, nova se država i dalje nalazila u poslijeratnom kaosu. Talijanska je vojska prešla granice krenuvši u okupaciju područja šireg od obećanog Londonskim ugovorom. Srpska je vojska, koju je Narodno vijeće uz savezničke snage samo pozvalo u pomoć, prodirala s istoka, a mase su pljačkale dajući oduška mržnji prema gospodi koju su krivile za rat.³¹ Ovo kaotično stanje u državi dodatno pogoršavaju brojna dezerterstva vojnika iz doknadnih postrojbi, ali i s fronte koji se s vremenom formiraju u pokret nazvan Zeleni kader.³² Epilog tih događaja bio je poražavajući za Hrvate koji su se posljednjih dana 1918. godine našli u nezavidnom položaju.

²⁹ *Povijest*, 2. knjiga, str. 608.-612.

³⁰ Isto, str. 615.

³¹ Bilandžić, *Hrvatska*, str. 65.

³² Makar vrlo zanimljiva, ova tema zbog svoje opširnosti prelazi granice ovog rada. Ukratko se o tom fenomenu može samo spomenuti da od lipnja 1918. godine, Zeleni kader postaje već prava vojska te ih ima po cijeloj Monarhiji, a mnogo ih je i na jugu. Brojke se otprilike kreću ovako: desetine tisuća u Slavoniji u okolici Osijeka, oko Novog Sada, u šumama Fruške gore oko 6.000, a slična situacija bila je i u okolici Zagreba, Bosanskog Broda, Vinkovaca, u Dalmatinskoj zagori, na otocima i drugdje (Krizman, *Raspad*, str. 17.). Ti se dezerteri ili samo skrivaju od vlasti kako ne bi morali ići u rat ili vrše kojekakve pljačkaške pohode. No, postojale su i grupe koje su imale revolucionarne ideje prema uzorima iz Rusije. Osnivane su čak i republike, no niti jedna od njih nije ozbiljno zaživjela. Sve to govori kako Zeleni kader, unatoč brojnosti, nikako nije bio organizirani pokret (Čutura i Galić, "Veliki rat: pregled", str. 52.). Ovu je temu detaljnije obradio Ivo Banac, vidi: Ivo Banac, "I Karlo je o'šo u komite' Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918.", *Časopis za suvremenu povijest* 24 (3), Zagreb, 1992., str. 23.-43.

3. Hrvatsko-slavonske postrojbe u austrougarskoj vojsci u Prvom svjetskom ratu

Početkom rata svi su očekivali snažan, ali kratak sukob. Francuski general Frédéric-Georges Herr (*L'Artillerie*) predstojeći je rat okarakterizirao ovako: "Sukob će biti kratak, s brzim pokretima, pri čemu će manevar imati dominantnu ulogu, bit će to pokretni rat. Bitke će biti primarno sukob između pješništva, pa zbog toga armija mora biti armija osoblja, a ne armija materijala. Topništvo će imati tek sporednu ulogu. Rijetko će se osjetiti potreba za teškim topništvom, pa je beskorisno opterećivati se glomaznim artiljerijskim parkom".³³ Kakva je bila njegova sposobnost predviđanja, pokazala je ratna stvarnost.

Velik broj poginulih u prvoj godini rata uzrokovala je zastarjela i konzervativna vojna doktrina koja nije bila promijenjena unatoč lošim iskustvima iz francusko-pruskog, rusko-turskog, a pogotovo burskog i rusko-japanskog rata, gdje se već mogla vidjeti razorna moć suvremenog oružja.³⁴ Početkom 20. stoljeća, još kao divizioner u Trstu, jedan od glavnih austrijskih vojskovođa Prvog svjetskog rata, Conrad von Hötzendorf, napisao je priručnik za borbenu obuku pješništva (*Die Gefechtsausbildung der Infanterie*), vrlo revolucionaran za ono doba, makar niti on nije pridavao topovima veliku važnost. Zbog uvjerenosti u kratkotrajnost rata, nije u početku bilo ni taktike niti potrebnog oružja da ga se ponovno učini mobilnim kada se pretvorio u rovovski.³⁵

3. 1. Ustroj austrougarske vojske

Austrijski vojni povjesničar Peter Jung naglašava kako je ustroj austrougarske vojske jedan od najkompliciranijih u Europi, naročito uoči i za vrijeme Prvog svjetskog rata.³⁶ Stoga ovdje neću detaljno nabrajati te mnogobrojne postrojbe i njihov komplicirani međuodnos, nego ću samo u osnovama i okvirno prikazati sastav, rodove i princip ustroja.³⁷

Ustroj austrougarske vojske bio je baziran na tri vojne organizacije: zajedničkoj carsko-kraljevskoj vojsci (*kaiserkönigliche Heer*), austrijskom domobranstvu (*kaiserkönigliche Landwehr*) i mađarskom domobranstvu (*kön-*

³³ Dinko Čutura i Lovro Galić, "Veliki rat: vojnopolitička situacija uoči rata", *Hrvatska revija* IV (2004), br. 2, Zagreb, 2004., str. 27.

³⁴ Isto, str. 30.-31.

³⁵ Isto, str. 32.-34. Kao i većina vojnika ostalih vojski, austrougarski su se vojnici u kolovozu 1914. godine nadali kako će biti kod kuće najkasnije za Božić (Peter Jung, *The Austro-Hungarian Forces in World War I*, 1, Oxford, 2003., str. 19.).

³⁶ Jung, *The Austro-Hungarian*, 1, str. 3.

³⁷ P. Jung je u svom djelu napravio nekoliko tablica u kojima detaljno popisuje sve postrojbe austrougarske vojske (Jung, *The Austro-Hungarian*, 1, str. 22.-23. i 33. i Jung, *The Austro-Hungarian*, 2, str. 12.).

glich-ungarischer Honwéd) u čijem je sastavu bila i jedna divizija hrvatskog domobranstva. Svaka vojska imala je svoje ministarstvo, časnički kadar, budžet, formaciju i regrutiranje, dok je zajednička Vrhovna komanda rukovodila ustrojem sve tri vojske i njihovom upotrebom u ratu.³⁸ Glavni zapovjednik vojske bio je car i kralj Franjo Josip I. koji je zapovijedao i upravljao preko zajedničkog Ministarstva rata (Reichs Kriegs Ministerium). Službeni jezik zajedničke vojske i mornarice bio je njemački.³⁹ Što se tiče zapovijedanja, glavnu je ulogu kao vojni profesionalac ipak imao Glavni zapovjednik cjelokupnih oružanih snaga (*Chef des Generalstabes für die gesamte bewaffnete Macht*) Franz Conrad von Hötzendorf.⁴⁰

Glavni problemi austrougarske vojske neposredno pred rat bile su financije, zastarjelost opreme i raznolik nacionalni sastav. Gledajući u postocima, 48% pripadnika vojske bilo je njemačke i mađarske nacionalnosti, dok je 52% otpadalo na slavenske narode unutar Monarhije. Ipak, zanimljivo je da je mobilizacija za rat prošla bez ikakvog nezadovoljstva i otpora, za što može biti zaslužna početna ratna euforija. No, takvi su se problemi u velikoj mjeri pojavili na bojišnici.⁴¹

U mirnodobskom sastavu austrougarska je vojska raspolagala sa šesnaest korpusa koje je činilo četrdeset i devet pješačkih divizija i jedanaest konjaničkih divizija. Za rat je bilo predviđeno šest armija i jedan armijski odred s ukupno osamnaest korpusa sačinjenih od 50 pješačkih i 11 konjaničkih divizija.⁴²

Pješačke postrojbe imale su dvije vrste odora – svečanu i radnu, s tim da je ova druga bila mnogo skromnija. Pukovnije su se međusobno razlikovale po boji ovratnika i gumba. Općenito, što se odore tiče austrougarska je vojska u 19. stoljeću, kao uostalom i sve druge europske vojske, imala raskošno obojanu uniformu koja je 1866. godine iz bijele boje promijenjena u plavu. No, početkom 20. stoljeća shvatilo se da boja odore nema samo paradni karakter pa je promijenjena u štukasto-sivu (*hechtgrau*) kakva je, uz sitne promjene, ostala do kraja rata. Promijenjena je bila jedino odora za istočno bojište za koje je bila prikladnija poljsko-siva (*feldgrau*) ili poljsko-zelena (*feldgrün*). Još na samom početku rata nedostajalo je odora pa su vojnici išli u civilu samo s oznakama vojne jedinice na lijevoj ruci, što je bio nagovještaj ozbiljnih problema koji će se javiti kasnije.⁴³ Od druge polovice 1916. godi-

³⁸ Nikola Gažević (ur.), *Vojna enciklopedija*, sv. 9., Beograd, 1985., str. 274.

³⁹ Milan Pojić, "Ustroj austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske", *Arhivski vjesnik*, 43 (2000), Zagreb, 2000., str. 149.

⁴⁰ Jung, *The Austro-Hungarian*, 1, str. 5.

⁴¹ *Vojna*, sv. 9., str. 274.; Jung, *The Austro-Hungarian*, 1, str. 6.

⁴² *Vojna*, sv. 9, str. 274.

⁴³ Jung, *The Austro-Hungarian*, 1, str. 16.-20. Jung u ovom dijelu svoje knjige detaljno opisuje izgled odore s opremom, a donosi i tablicu s prikazima časničkih činova te opisuje

ne vojnici u rovovima zamjenjuju kape šljemovima.⁴⁴ Standardno oružje pješaka bila je 8 mm puška Mannlicher M95 s bajunetom, no česte su bile i brojne druge vrste pušaka. Pištoljima su se uglavnom služili časnici, a modeli su bili brojni, svih vrsta i proizvođača. Pješaštvo je vremenom sve više koristilo strojnice, a koristili su se i mužarima kao pomoćnim oružjem iz pozadine. Uz navedeno oružje, tijekom rata su razvijane granate, bacači plamena i oružje za ratovanje bojnim otrovima.⁴⁵

Konjaništvo je u Austro-Ugarskoj Monarhiji bio najtradicionalniji rod vojske, a neke su postrojbe imale tradiciju još od Tridesetogodišnjeg rata. Osnovne tri jedinice bile su draguni, husari i ulani, a početkom 20. stoljeća uvježbavane su posebne jedinice sa strojnicama i telegrafске jedinice.⁴⁶ Svako okružje Kraljevskog ugarskog domobranstva pa tako i VII. hrvatsko-slavonsko domobransko okružje, imalo je određene konjaničke postrojbe. Ono se tijekom druge polovice 19. stoljeća mijenjalo i ustrojem i izgledom, no od 1882. godine sve su domobranske ulanske pukovnije pretvorene u husarske. Početkom 20. stoljeća ugarsko je domobranstvo imalo deset husarskih pukovnija, dok ih je u zajedničkoj vojsci bilo još šesnaest. Njihova je oprema bila slična, ali se i razlikovala u brojnim detaljima. Domobranske husarske pukovnije razlikovale su se uglavnom po boji čakoa (austrougarska svečana kapa sa štitom koju su nosili konjanici i artiljerijci). Osnovno naoružanje husara bili su karakteristični konjanički karabin i sablja.⁴⁷ U austrougarskoj vojsci postojalo je trinaest ulanskih konjičkih pukovnija od kojih su sve bile galicijske, osim jedne češke i dvije hrvatsko-slavonske koje su nosile brojeve 5. i 12. Odora svih ulanskih pukovnija bila je jedinstvena, a međusobno su se razlikovale tek po detaljima. Konjanici su bili oboružani puškom, sabljom i ulanskim kopljem.⁴⁸ Za razliku od pješaštva koje se bojom uniforme prilagodilo vremenu i bojnom polju, što se odora tiče konjica je do 1915. godine zadržala uglavnom šarene uniforme. Časničke su uniforme svih rodova vojske uvijek imale individualne detalje, često prateći modu vremena, što je mnogo puta bilo fatalno jer su ti, uglavnom metalni i blještavi detalji živih boja, bili savršena meta snajperistima.⁴⁹ Posljednja prava konjanička bitka u

---

razlike u oznakama zajedničke vojske i honveda, ali i posebnosti unutar te dvije organizacije – npr. za bosanskohercegovačke postrojbe bila je karakteristika nošenje fesa, ali s mnogo tolerancije jer su kršćanski časnici to mogli i odbiti. Činjenica je da je znakovlje bilo prilično komplicirano i služilo je zapravo samo stručnjacima, vidi: isto, str. 17. i 24.-25.

⁴⁴ Jung, *The Austro-Hungarian*, 2, str. 16.

⁴⁵ Jung, *The Austro-Hungarian*, 1, str. 21. i 23.

⁴⁶ Isto, str. 34.

⁴⁷ Aralica, *Hrvatski ratnici*, str. 200.

⁴⁸ Isto, str. 201.-202. Više o porijeklu i povijesti tog posebnog roda konjaništva i o njemu općenito, govori Aralica na istom mjestu.

⁴⁹ Jung, *The Austro-Hungarian*, 1, str. 18.-19. To je nastojao spriječiti nadvojvoda Friedrich koji je upozorio na te probleme u svom pismu poslanom u rujnu 1914. godine. U tom pismu ukinuta je, kao nepotrebna, i služba bubnjara u vojsci, vidi: isto, str. 19.

povijesti ratovanja odigrala se 21. kolovoza 1914. godine kod Jaroslavica u kojoj su se austrougarski draguni i ulani 4. konjičke divizije borili protiv kozaka, draguna, husara i ulana ruske 10. konjičke divizije.⁵⁰

Artiljerija je sve do izbijanja rata u austrougarskoj vojsci bila podcjenjivana i zanemarivana pa prema tome i zastarjela, no u ratu je ipak silom prilika počeo njen razvoj.⁵¹ Ovaj se rod vojske dijelio na tri osnovna reda: poljsko, planinsko i topništvo utvrđenja. U ratu su bili osposobljeni i vlakovi s topovima, kao posebna vrsta topništva.⁵²

Tijekom rata ustanovljeni su posebni odredi specijalizirani za posebne uvjete – saperi, pioniri, odred uvježban za borbu s gas-maskama, za borbu s bacačima plamena te odred za borbu u Alpama sastavljen od sedam *k. u k. Landwehr* regimenti, od kojih je jedna bila dalmatinska. Ti su odredi bili posebno trenirani i imali su posebno prilagođene odore i opremu.⁵³ Vremenom se javljaju i nove vrste kao što su vezisti, jedinice s reflektorima, automobilske jedinice, a pojavljuju se i jednostavna oklopna vozila. Uz ove specijalne postrojbe, u vojsci se nalazilo još mnoštvo pomoćnog osoblja od kojih će ovdje biti spomenute samo neke. No, zanimljivo je da su velik broj tog osoblja činile žene – do listopada 1918. godine, 107.000 ih se nalazilo u službi iza bojišnice i 33.000 uz samu frontu.⁵⁴

Od početka 20. stoljeća mnogo se ulagalo u austrougarsku ratnu mornaricu, tako da je njezin aktivni sastav 1914. godine brojao 35.281 čovjeka od čega je prema službenim statistikama 1914. godine, 34,1% bilo Hrvata i Slovenaca. Oni su činili većinu niže posade, mornara, dok su časnici uglavnom bili njemačke i mađarske nacionalnosti. No, vremenom su mogućnosti za promaknuća sve više dobivali i pripadnici drugih nacionalnosti Monarhije pa tako 1914. godine udio Hrvata u časničkom kadru odgovara otprilike njihovom postotku u ukupnom udjelu stanovništva. Unatoč svemu, njezina je mornarica uoči rata bila na posljednjem (osmom) mjestu među mornaricama velikih sila.⁵⁵ Razvojem tehnologije u ratnim se mornaricama pojavljuju podmornice i s vremenom dobivaju važnu ulogu u pomorskom ratovanju, a austrougarska je mornarica do kraja rata u službu uvela 27 podmornica.⁵⁶

⁵⁰ Isto, str. 35.

⁵¹ Do početka Prvog svjetskog rata ustrojene su samo dvije topničke pukovnije i osam topničkih sklopova, vidi: Pojić, "Ustroj", str. 156., bilj. 28.

⁵² Jung, *The Austro-Hungarian*, 1, str. 35.-37.

⁵³ Isto, str. 23 i 37.

⁵⁴ Jung, *The Austro-Hungarian*, 2, str. 21.-24., 32 i 36.

⁵⁵ *Vojna*, sv. 9, str. 274.; Dario Petković, *Ratna mornarica Austro-Ugarske monarhije: brodovi u k. u k. Kriegsmarine s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće do kraja Prvog svjetskog rata*, Pula, 2004., str. 38.

⁵⁶ Isto, str. 234.

Uz dotadašnje standardne rodove vojske, kao još jedna posljedica tehnološkog napretka pojavila se avijacija. Austrougarske su zračne snage brojale šesnaest eskadrila s 96 aviona vlastite i njemačke konstrukcije, jedanaest zračnih odjeljenja i jednu četu zračnih brodova. Taj novi rod vojske u Prvom svjetskom ratu doživljava nagli uspon, što dokazuje činjenica da je tijekom rata ukupno proizvedeno više od 70.000 aviona. Austro-Ugarska ih u 1918. godini ima oko 2.400.⁵⁷

Razvoj željeznice u 19. stoljeću omogućio je bržu pokretljivost ljudi i robe pa je tako i glavna mobilnost vojski ovisila o željeznici, s obzirom da su ceste bile izrazito loše.⁵⁸

Još je godine 1915. Conrad von Hötzendorf iznio planove za reorganiziranje vojske, a novi su vrhovni zapovjednici 1917. i 1918. godine pokušali temeljito provesti reorganizaciju. Cilj je bio moderniziranje u skladu s novitetima u načinu ratovanja, što je uključivalo promjene u rasporedu vojnika u vojnim formacijama i uvođenje promjena u rodovima vojske, a vrše se promjene među tehničkim jedinicama te u artiljeriji. Konjica je gotovo potpuno ukinuta i ostao je samo malen broj konjanika.⁵⁹

3.2. Hrvatsko-slavonske postrojbe kao poseban dio unutar austrougarske vojne organizacije

Nakon uspostave Dvojne Monarhije 1867. godine, bio je, između ostalog, izvršen i preustroj vojske, a kao rezultat toga, godinu kasnije osnovano je Kraljevsko ugarsko domobranstvo. Ono je bilo dio oružane sile Austro-Ugarske Monarhije i služilo je za potporu zajedničkoj vojsci i za unutarnju obranu te iznimno za očuvanje javnog reda i mira. Cijelo područje ugarsko-hrvatske države bilo je podijeljeno na sedam okružja, što je zadnjom promjenom iz 1912. godine svedeno na šest, a VI. okružje bilo je "zagrebačko hrvatsko-slavonsko".⁶⁰

Na inicijativu Miroslava Kulmera, hrvatski su vojnici dobili poseban status unutar mađarskog Honvéda. Naime, iako je hrvatsko domobranstvo bilo podređeno Ministarstvu za zemaljsku obranu u Budimu, nosilo je naziv Kraljevsko hrvatsko domobranstvo i zapovjedni jezik bio je hrvatski. Zapovjednici su bili hrvatski časnici koji su na odorama nosili hrvatske oznake, a stijeg vojne jedinice bio je uokviren hrvatskom trobojnicom. Takav status,

---

⁵⁷ Čutura i Galić, "Veliki rat: vojnopolitička", str. 36. Naravno, kako bi se bolje objasnio tako velik broj proizvedenih aviona, treba uzeti u obzir tadašnju relativno jednostavnu konstrukciju letjelica koja je omogućavala bržu i veću proizvodnju.

⁵⁸ Čutura i Galić, "Veliki rat: vojnopolitička", str. 35.

⁵⁹ Jung, *The Austro-Hungarian*, 2, str. 10.-13.

⁶⁰ Pojić, "Ustroj", str. 155.-156.

izuzev Mađarske, nije imala niti jedna narodnost u Monarhiji, što se samo nadovezuje na poseban položaj Hrvatske u Monarhiji uopće. Ubrzo je Franjo Kulmer, uz pomoć Bogoslava Šuleka, preveo na hrvatski jezik i mađarski vojni službenik. Još jedna važna promjena dogodila se 1890. godine, kada je kraljevsko domobranstvo izjednačeno u položaju sa zajedničkom (*k.u.k.*) vojskom.⁶¹

Naravno, uz služenje u Kraljevskom ugarskom domobranstvu, hrvatske su postrojbe služile i u zajedničkoj vojsci kao sastavnom dijelu cjelokupne austrougarske vojske. Tako su postrojbe s teritorija Kraljevina Hrvatske i Slavonije bile podređene XIII. zboru u Zagrebu, dok je u Zadru osnovan XVI. zbor za Kraljevinu Dalmaciju, koji je od 1910. godine imao sjedište u Dubrovniku.⁶² U Dalmaciji je, kao kraljevini zastupanoj u austrijskom Carevinskom vijeću, osnovano i Domobransko zapovjedništvo u Zadru (*K. u k. Landwehr Commando für Dalmatien in Zara*), neposredno podređeno Ministarstvu za zemaljsku obranu u Beču.⁶³

Sljedeća tablica prikazuje pregled ustroja austrougarske vojske na području Kraljevina Hrvatske i Slavonije 1914. godine:⁶⁴

ZAJEDNIČKA VOJSKA	UGARSKO DOMOBRANSTVO (<i>HONVÉD</i>)
XIII. ZBOR ZAGREB	
PJEŠAČKE DIVIZIJE	
7. OSIJEK 36. ZAGREB	42. ZAGREB
PJEŠAČKE PUKOVNIJE	
78. OSIJEK 96. KARLOVAC 16. BJELOVAR 53. ZAGREB 70. PETROVARADIN 79. OTOČAC	25. ZAGREB 26. KARLOVAC 27. SISAK 28. OSIJEK

⁶¹ Čutura i Galić, "Veliki rat: vojnopolitička", str. 40.

⁶² Pojić, "Ustroj", str. 153.-154.

⁶³ Isto, str. 159.

⁶⁴ Podaci su uzeti iz shematskog prikaza, vidi: Milan Pojić, "Vojskovođa Svetozar Borojević", u: *Katalog izložbe: Vojskovođa Svetozar Borojević, 1856.-1920. Povodom 150. obljetnice rođenja*, Zagreb, 2006. str. 14., vidi i u: Pojić, "Ustroj", str. 149, bilj. 3. i str. 162.-169. Kao što je Jung u svojem djelu napravio detaljne tablice cjelokupne austrougarske vojske, Čutura i Galić napravili su isto tako vrlo detaljnu tablicu za nepotpun pregled formacija u čijem su sastavu bili Hrvati tijekom Prvog svjetskog rata (Čutura i Galić, *Veliki rat: pregled*, str. 56.-57.).

KONJANIČKE PUKOVNIJE	
5. VARAŽDIN 12. OSIJEK	10. VARAŽDIN
TOPNIČKE PUKOVNIJE	TOPNIČKI SKLOPOVI
37. ZAGREB 38. ZAGREB 39. VARAŽDIN 13. ZAGREB	7. TOPNIČKI SKLOP 8. TOPNIČKI SKLOP

Ova tablica donosi samo osnovni prikaz postrojbi te spominje samo glavna središta, no za različite potrebe vojske, postojale su i brojne manje lokalne oblasti sa svojim središtima. Za detaljniji pregled kao izvrstan primjer može poslužiti Slavonija, pošto je u njezinoj blizini početkom rata napadom na Srbiju otvorena fronta, stoga će u nastavku teksta nešto više riječi biti o vojnoj organizaciji na tom području.

Prema pregledu razmještaja kompletnog rasporeda svih formacija austrougarske zajedničke vojske i domobranstva u pozadini iz 1918. godine, u Slavoniji su regrutirane rezervne postrojbe zajedničke vojske i domobranstva, podređene vojnoj komandi u Zagrebu. U Osijeku su bile smještene pješačke pukovnije *Ersatzbataillon IR* Nr. 78 i *Trachom-Ersatzkompagnie* (*beim ErsatzBaon.* Nr. 78), a u Našicama *K. u. k. Landsturm-Ersatzkompagnie* Nr. 1/23, koje su pripadale pješačkim i lovačkim postrojbama. U Osijeku su se također nalazile rezerve poljske i planinske artiljerije *Ersatzbatterie* (*Ersatzbatteriekader*) FAR Nr. 7 i FAR Nr. 36., specijalizirana postrojba sopera "Osijek" *Sappeurbataillon* te jedan stražarski garnizon (*Garnisonswachkompagnie*). Radni odredi (*Militärarbeiterformationen*) bili su također smješteni u Osijeku (Nr. 1303), Našicama (Nr. 1245) i Virovitici (Nr. 1253).⁶⁵ Niže upravne oblasti ugarskog domobranstva (*Honvédstationskommando*) bile su smještene u Osijeku, Požegi, Virovitici, Kutjevu i Novoj Gradiški. U sklopu rezervi, u Osijeku se nalazio pješački bataljun (*Honvédersatzbataillon*) Nr. 78, dok se u Virovitici nalazio artiljerijski bataljun FAR Nr. 14/142 i rezervni bataljunski kadar sFAR Nr. 42. Stražarske su postrojbe bile u smještene u Novoj Gradiški i Vinkovcima, a radne postrojbe u Slavskom Brodu (Nr. 33).⁶⁶

Brojni slavonski gradovi bili su središta što vojnih, što civilnih zdravstvenih ustanova, podređena Zagrebu kao glavnom središtu. Tako su se u Sla-

⁶⁵ *Dislokationsübersicht aller Formationen des k. u. k. Heers, der k. k. Landwehr, der k. u. Honvéd, des k. k. und k. u. Landsturmes und der Gendarmerien in Hinterlande*, K. u. k. Kriegsministerium, Wien, 1918., str. 64.-66.

⁶⁶ Isto, str. 142.-144.

vonskom Brodu, Bršadinu, Osijeku, Vinkovcima, Daruvaru, Lipiku, Našicama i Valpovu nalazile vojne, a u Slavonskom Brodu, Osijeku, Pakracu, Petri-nji, Vinkovcima i Virovitici i civilne zdravstvene ustanove. U Osijeku se također nalazila garnizonska ljekarna, a Slavonski Brod i Našice bili su i veterinarski centri specijalizirani za liječenje konja.⁶⁷ Osim bolničkog sadržaja, u nekima od navedenih gradova nalazila su se i skladišta za opskrbu i smješ-taj vojske, ali i druge ustanove, poput vojnog zatvora koji se nalazio u Osijeku, dok su vojna policija i kontrola uvoza robe bile smještene u Požegi i Vukovaru.⁶⁸ Zanimljivo je kako su za specijalizaciju posebnih rodova voj-ske, na području Slavonije postojale škole ili tečajevi poput, primjerice, obuke artiljerijskog inženjerstva u Osijeku ili tečaja za obučavanje vezista u Požegi.⁶⁹

3. 3. Sudjelovanje na bojištima

Zbog ustroja austrougarske vojske, hrvatske postrojbe potrebno je prati-ti po pojedinim hrvatskim jedinicama, kako to uočava E. Bauer. On također napominje kako su Hrvati bili psihološki udaljeniji od ratnog stanja 1914. godine kada je izbio rat, nego što je to bilo ikada u povijesti.⁷⁰ No, da ni stan-je u redovima austrijske vojske nije bilo pretjerano euforično, vrlo dobro pokazuje i skepsa Conrada von Hötzendorfa, koji je svoje nevjerovanje u rat dijelio s carem i kraljem Franjom Josipom I.⁷¹ Uostalom, dva velika poraza protiv Srbije na samom početku rata, morali su djelovati kao hladan tuš i naj-zagriženijim zagovornicima rata u Austro-Ugarskoj.

Hrvatske i slavonske čete uglavnom su bile mobilizirane za balkansko bojište i to odmah nakon atentata u Sarajevu.⁷² U borbama na balkanskom bojištu prve godine rata (posebno u bitkama na Ceru i Kolubari), srbijanska vojska izborila je veliku pobjedu, ali joj je snaga bila toliko uzdrmana da više nije značila opasnost za Monarhiju.⁷³ Na tom su bojištu značajnu ulogu imale slavonske postrojbe, a u borbama se istakao generalpukovnik Stjepan pl. Sar-

⁶⁷ Isto, str. 231.-232., 237 i 244.. Naravno, rat je utjecao i na stanje u civilnim bolnica-ma. Istraživanjem povijesti zdravstva u vrijeme kojim se ovaj rad bavi, vidi npr.: Vijoleta Herman, "O osoblju kraljevske bolnice Pakrac u razdoblju 1898.–1918. god.", *Scrinia Slavonica*, 1 (2001), Slavonski Brod, 2001., str. 357.-368.; Zdenka Baždar, "Pošastna bolnica u Bršadinu – 'drvenom Beču' 1915.–1918. godine", *Scrinia Slavonica*, 1 (2001), Slavonski Brod, 2001., str. 369.-376.; Stjepan Najman, "Bolnica Crvenog križa u Vlapovu", *Hrvatska revija* IV (2004) br. 3, Zagreb, 2004., str. 70.-73.

⁶⁸ *Dislokationsübersicht*, str. 144., 239. i 241.

⁶⁹ Isto, str. 66. i 144.

⁷⁰ Bauer, *Sjaj*, str. 117.-118.

⁷¹ Horvat, *Prvi svjetski rat*, 181.-182.

⁷² Pavičić, *Hrvatska*, str. 242.

⁷³ Čutura i Galić, "Veliki rat: pregled", str. 17.-18.

kotić. Godine 1915. čete prelaze u Galiciju, gdje se sukobljavaju s Rusima. U tim borbama sudjelovao je zagrebački XIII. korpus pod vodstvom Svetozara Borojevića. U 1916. godini na tom je frontu veliku hrabrost i požrtvornost pokazala cijela 42. domobranska divizija, zbog čega je nazvana "Vražja divizija". Gubici protiv Rusa bili su veliki, a i Rumunjska se uključila u rat na strani Antante. Ipak, zbog svoje nespремnosti za rat i korumpiranosti državnog vodstva ona nije predstavljala ozbiljnu prijetnju i ubrzo je osvojena.⁷⁴ Neuspjeh na Balkanu bio je evidentan – do ožujka 1915. godine Austro-Ugarska je izgubila gotovo milijun ljudi, što mrtvih, ranjenih ili zarobljenih.⁷⁵ Krajem iste godine, uz pomoć Njemačke i Bugarske, Srbija je ipak osvojena, a srpska je vlada pobjegla na Krf. Početkom sljedeće godine osvojena je sjeverna i središnja Albanija bez velikih teškoća.⁷⁶

Budući da je 1915. godine Italija stupila u rat na strani Antante,⁷⁷ formirano je novo jugozapadno bojište dugo 600 km koje se protezalo od švicarsko-talijansko-austrijske tromeđe, preko Tirola, Koruške i Posočja do Jadranskog mora. Tamo je prebačen dio postrojbi iz Rusije i zapovjedništvo je pripalo generalu (kasnije feldmaršalu) Svetozaru Borojeviću von Bojna, kasnije prozvanom "Lav sa Soče". Na tom se bojištu tijekom razdoblja od 1915. do 1917. godine zaredalo jedanaest talijanskih i jedna austrijsko-njemačka ofenziva.⁷⁸ Godine 1916. austrougarske snage uspješno su započele protuofenzivu, no zbog premalog broja vojnika i prebacivanja snaga na rusku frontu radi Brusilovljeve ofenzive, morali su ju prekinuti.⁷⁹ U posljednjoj se ofenzivi, izuzetno uspješnoj za Centralne sile, koju su zajednički vodile njemačke i austrougarske snage, ustalila nova fronta na Piaveu, pri čemu su se istakle i dvije hrvatske jedinice – 1. pješачka jedinica u skupini Scotti te 7. planinska brigada.⁸⁰ Taj prodor kod Kobarida jedna je od najuspješnijih operacija u vojnoj povijesti uopće.⁸¹ No, unatoč velikim početnim uspjesima, ofenziva je u konačnici neuspješno završila zbog nedostatka snage austrougarske vojske.

⁷⁴ Isto, str. 24. i 36.

⁷⁵ Čutura i Galić, "Veliki rat: vojnopolitička", str. 44.

⁷⁶ Jung, *The Austro-Hungarian*, 1, str. 13.

⁷⁷ O uvjetima i razvoju događaja koji su uvjetovali sklapanje Londonskog ugovora i ulazak Italije u rat, vidi: Petra Svoljšak, "Fronta na Soči", *Hrvatska revija* IV (2004), br. 2, Zagreb, 2004., str. 46.-48.

⁷⁸ Isto, str. 48.-49.

⁷⁹ Čutura i Galić, "Veliki rat: pregled", str. 37. U toj su godini Austrijanci izveli i uspješni plinski napad klorom na Talijane pri čemu je stradalo i nešto austrijskih vojnika, no bez posljedica za daljnji razvoj situacije, vidi: isto.

⁸⁰ Bauer, *Sjaj*, str. 126.-132.

⁸¹ Uz detaljan opis te akcije, tajnog naziva "Waffentreue" (Oružana vjernost), Čutura i Galić donose i detaljne brojčane podatke o rezultatima te zanimljivu analizu posljedica pokušavajući otkriti uzroke konačnog neuspjeha austrougarske vojske i raspada Monarhije unatoč ovoj velikoj pobjedi. Također, iznose zanimljiv podatak da je u tim događajima sudjelovao i natporučnik Erwin Rommel koji se već tada istakao svojim vojničkim sposobnostima (Čutura i Galić, "Veliki rat: pregled", str. 49.).

Sveukupan broj poginulih i nestalih na obje strane tijekom tih godina procjenjuje se između 600.000 i 700.000, a broj ranjenih bio je znatno veći.⁸² U borbama na austrougarskoj strani, posebno su se istakli Tirolci, Korušćani, Slovenci i Hrvati, dok su Talijani ostali bez spomena vrijednih uspjeha.⁸³ O stradanju hrvatskih vojnika na tom bojištu svjedoče brojni grobovi koji su nastajali na bojnim linijama. Sveukupne vojne operacije i broj mrtvih vrlo je velik za relativno malen prostor. Specifičnost ovog bojišta bio je izuzetno težak planinski teren i nepogodno vrijeme, tako da su brojni vojnici na obje strane stradavali od lavine. Organizirane su posebne jedinice sa skijama, a na tom se bojištu nalazio i najviši rov u ratu, smješten na vrhu Ortler na visini od 3.900 metara.⁸⁴ Uz glavno sudjelovanje na ovom bojištu, zanimljivo je kako 1917. godine u borbama na Srednjem Istoku sudjeluju među jedinicama austrougarskog brdskog topništva i Hrvati poslani kao pomoć Turcima.⁸⁵

Nakon neuspješne, ujedno i posljednje, velike proljetne ofenzive Nijemaca 1918. godine na Zapadu, u pomoć su im pristigle i austrougarske snage, među kojima se nalaze i hrvatske domobranske topničke, pješačke i konjaničke postrojbe. Ipak, Austro-Ugarska borbe i dalje vodi prvenstveno na talijanskom bojištu. U lipnju car Karlo naređuje novu ofenzivu, no ona je završila neuspjehom. To je ujedno bila i posljednja veća operacija austrougarske vojske uopće. Nova talijanska ofenziva u listopadu odvijala se uspješno uz pomoć Engleza, no savezničke su se snage borile protiv izgladnjelih odreda koji gotovo nisu imali streljivo, a rasulo u Monarhiji dovelo je do neposlušnosti i pobuna vojnika. Zbog toga je vojska pod vodstvom Borojevića bila prisiljena povući se pred Talijanima, a u sukobima prilikom povlačenja istaknula se zagrebačka divizija.⁸⁶

Unatoč tome što je ofenziva bila pripremana od ožujka, u rujnu 1918. godine dolazi i do proboja solunskog fronta, koji je bio uspostavljen još 1916. godine. Tom je akcijom Bugarska kapitulirala, što je imalo značajne posljedice za ostale članice Centralnih sila, posebice za Austro-Ugarsku.⁸⁷ Sam kraj rata neujednačeno se odvijao na političkoj i na ratnoj sceni, stoga je ova pos-

⁸² Svoljšak, "Fronta", str. 52. Najstrašnija je bila 11. bitka na Soči, za talijansku vojsku vrlo demoralizirajuća, a za austrijsku kritična jer je iscrpila njezine snage do posljednjih granica. Veliku poštivost u tim borbama pokazao je hrvatski pukovnik Vladimir Laxa. Prema svim karakteristikama, ta se bitka po veličini može mjeriti s onima na zapadnom bojištu (Čutura i Galić, "Veliki rat: pregled", str. 46.).

⁸³ Zöllner, *Povijest*, str. 286. Na ovom mjestu ne mogu a da ne citiram i prilično ironični Taylorov komentar koji, tražeći uzroke pada moći Monarhije, spominje i neuspjehe na bojištima te kaže kako: "...velesila koja nije mogla pobijediti čak ni Talijane zacijelo je bila nisko pala." (Taylor, *Habsburška*, str. 290.).

⁸⁴ Jung, *The Austro-Hungarian*, 1, str. 13.

⁸⁵ Čutura i Galić, "Veliki rat: pregled", str. 43.

⁸⁶ Isto, str. 51. i 53.-54.; Bauer, *Sjaj*, str. 133.-136.

⁸⁷ Krizman, *Raspad*, str. 28.-39.

ljednja ratna epizoda za austrougarske vojnike, a time i hrvatske, bila još tražičnija. Naime, do kraja listopada svi su narodi Monarhije napustili Habsburgovce i formirali svoje nacionalne države, dok se austrougarska vojska još borila protiv Talijana. Dana 3. studenog austrougarska je vrhovna komanda, pregovarajući s Talijanima u ime Monarhije, potpisala kapitulaciju. No, prije nego što je stupila na snagu, Talijani su izbili iza leđa britanskih i francuskih trupa i bez otpora zarobili stotine tisuća nenaoružanih austrougarskih vojnika. Talijani su pobjedu kod Vittorio Veneta proglasili velikom, što A. J. P. Taylor naziva rijetkim trijumfom talijanskog oružja. Glavnina austrougarskih snaga rasula se na sve strane, usred kaosa i meteža svatko se probijao kako je najbolje znao prema svom zavičaju.⁸⁸ "Bila je to posljednja čudna epizoda jednog neobičnog sloma."⁸⁹ – opisuje tim riječima ove događaje P. Renouvin.

Posebno je težak bio položaj mornarice, naročito nakon 29. rujna 1918. godine, dok je velika pobuna u Boki Kotorskoj izbila još 1. veljače iste godine. Zbog nedostatka goriva, ali i loše opskrbe uopće, ratna je mornarica bila prilično neaktivna. Krajem rata, austrijska je ratna mornarica prešla u ruke Države Srba, Hrvata i Slovenaca, no ubrzo je podijeljena među Saveznicima. Novonastaloj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca ostala je mala flota, čime su velike državne pomorske snage pretvorene u trećerazrednu obalnu ratnu mornaricu.⁹⁰

Jedan od najvećih kurioziteta Prvog svjetskog rata, ne samo u slučaju Hrvata već općenito, zasigurno je bilo organiziranje Jugoslavenskog dobrovoljačkog odreda. Ovaj problem svakako zaslužuje posebnu pozornost, čime izlazi izvan okvira ovog rada pa će ovdje ostati samo spomenut. Ipak, može se još reći da je Jugoslavenskim dobrovoljcima nešto više pažnje posvetio Josip Horvat. On upozorava kako je teškoća pri istraživanju tog problema činjenica da je gradivo propalo – sve što je ostalo su memoarske bilješke pojedinaca, a sve što je o tom pokretu poznato skupljeno je u izvještajima koje je dr. Ante Mandić, opunomoćenik Jugoslavenskog odbora, prilično redovno slao u London.⁹¹

3. 4. Sudbina Svetozara Borojevića uz ostale istaknutije hrvatske vojskovođe nakon Prvog svjetskog rata

U Prvom svjetskom ratu Hrvati su za Austro-Ugarsku vojsku dali trideset od ukupno 315 generala i dva od sedamnaest admirala. Posebno se ističu generali S. Sarkotić, Antun Lipovčak, Stjepan Ljubičić, Emil Uzelac i Luka

⁸⁸ Taylor, *Habsburška*, str. 311.-312.

⁸⁹ Renouvin, *Evropska*, str. 534.

⁹⁰ Petković, *Ratna mornarica*, str. 79. i 86.-89.

⁹¹ Više o tome, vidi u: Horvat, *Prvi*, str. 340.-346.

Šnjarić, admirali Zaccaria, Šusterčić i Njegovan, te svakako feldmaršal Svetozar Borojević.⁹²

Kao i Prvi svjetski rat u našoj historiografiji uopće, tako je i najistaknutiji hrvatski vojskovođa u tom ratu – Svetozar Borojević, austrougarski feldmaršal odlikovan najvišim austrijskim odlikovanjima – blago rečeno, zane-maren.⁹³ Iako je ipak najčešće spominjani vojskovođa kada se govori o Hrvatskoj u Prvom svjetskom ratu., M. Pojić uočava kako je to nepoznavanje pretvorilo Borojevića u žrtvu stereotipa. Prebacivalo mu se da je više carski/austrougarski general i vojskovođa, a manje hrvatski/jugoslavenski domoljub te da je Srbin, s obzirom da je rođen u pravoslavnoj graničarskoj obitelji. Pojić argumentirano zaključuje kako niti jedna od ove dvije tvrdnje nije točna.⁹⁴ Makar možda ne tako nadaren strateg kao Conrad von Hötzendorf s kojim se nije najbolje slagao, S. Borojević je najzaslužniji za žilavu obranu od talijanskih ofenziva, čime je spasio unutarnju Sloveniju i Istru od ratnih strahota.⁹⁵ Slavljjen i priznat tijekom rata, potpuno opljačkan i protjeran iz novostvorene južnoslavenske države, makar je vlastima iskazao lojalnost, a u inozemstvu prozivan kao "Južni Slaven", završio je život u bijedi, u klagensfurtskoj bolnici.⁹⁶ Unatoč tome što je, kao Hrvat (kako se sam deklarirao) vjerovao u novu državu, brojna razočaranja koja je doživio od te iste nove države i njezine vlasti, ubrzo su ga lišila svake nade u bolju budućnost i uvjerala da su sva njegova očekivanja, u najmanju ruku, bila nerealna. To se najbolje vidi u njegovim poslijeratnim pismima upućenima prijatelju Slavku Kvaterniku, u kojima na kraju potpuno rezigniranim tonom moli – ne mareći više za izgubljeno dostojanstvo – ne za neke poklone i priznanja za svoje zasluge, nego samo za svoj zasluženi mir i mirovinu kako bi mogao osigurati ženinu i vlastitu egzistenciju.⁹⁷

Uz Borojevića, niti neki drugi istaknuti generali očito nisu odgovarali novoj vlasti pa su tako generalpukovnik Stjepan barun Sarkotić od Lovčena i general pješaštva A. Lipovšćak živote završili u Beču, a general topništva Ivan grof Salis-Seewis nakon rata više nije vršio vojne dužnosti. Jedino je generalmajor E. Uzelac, "otac" ratnog zrakoplovstva u Austro-Ugarskoj, nakon rata ostao u vojnoj službi i organizirao ratno zrakoplovstvo Države SHS,

⁹² Aralica, *Hrvatski*, str. 11.

⁹³ Pojić, "Vojskovođa", str. 3. Kao dokaz tome, autor navodi duljinu njegovih biografija u enciklopedijama od Kraljevine SHS do Republike Hrvatske. Jedinu monografiju napisao je Ernest Bauer pod naslovom *Der Löwe vom Isonzo, FM Svetozar Borojević von Bojna*, vidi: isto.

⁹⁴ Isto, str. 3.-4.

⁹⁵ Čutura i Galić, "Veliki rat: pregled", str. 58.

⁹⁶ Pojić, "Vojskovođa", str. 8.-11.

⁹⁷ Borojevićeva pisma kojima sam se služio objavljena su u: Pojić, "Vojskovođa", str. 9.-11. i 27.-29.

a nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske postao zapovjednik ratnog zrakoplovstva. Preživio je Drugi svjetski rat i umro 1954. godine.⁹⁸

4. Završne riječi

Svi se povjesničari slažu kako je Veliki rat, kako su ga nazivali suvremenici, opsegom i intenzitetom bio bez premca svakom dotadašnjem sukobu u povijesti. U Prvom svjetskom ratu zabilježen je velik napredak motorizacije, a izum novih oružja potpuno je promijenio način ratovanja. Uz sve te tehničke novitete i promjene, u ovom su se ratu obje strane koristile i propagandom. Makar začeci propagande sežu još u razdoblje Tridesetogodišnjeg rata, ovaj se put ona koristi masovno.⁹⁹

Milijunskim žrtvama i besmislenim masakrima doprinio je konzervativizam velikog dijela vojskovođa koji su i dalje forsirali zastarjeli način ratovanja. Najslikovitiji primjer za to jest vrijeme koje je trebalo proći da austro-ugarska vojska ukine konjicu kao jedan od glavnih rodova vojske. Stoga se djelomično treba složiti s Taylorovom tvrdnjom kako rat, osim novog oružja, nije donio nikakve novosti – strategija je bila ista kao i u Napoleonskim ratovima.¹⁰⁰

Isti povjesničar postavlja pitanje kakvi su pogledi na rat pedeset godina kasnije (knjiga je napisana 1973. godine), nakon što je čovječanstvo iskusilo i strahote još većeg i razornijeg Drugog svjetskog rata i je li Veliki rat postao još samo jedna epizoda u povijesti, rat kao i svaki drugi? On je, kaže Taylor, otišao u povijest, fizičke rane su zacijeljene i nije ostalo vidljivih tragova, makar su žrtve bile goleme. Kao i brojni drugi povjesničari, i on se slaže kako rat nije uzrokovao, nego samo ubrzao promjene koje su se ionako trebale dogoditi.¹⁰¹

Što se tiče statističkih podataka o ratu, točni podaci o broju poginulih, ranjenih, mobiliziranih, raseljenih itd. vjerojatno se nikada neće saznati.¹⁰² No, brojke se, sa svim varijacijama, vrte oko otprilike deset milijuna poginu-

⁹⁸ Čutura i Galić, "Veliki rat: pregled", str. 58.-60.

⁹⁹ Čutura i Galić, "Veliki rat: vojnopolitička", str. 37. O počecima propagande, vidi: Bauer, *Hrvati*, str. 7. O novitetima u naoružanju postoje brojna djela, a mnogi se korisni podaci mogu naći i na internetu. Vrlo korisna stranica, kako za oružje, tako i za cjelokupnu povijest Prvog svjetskog rata je: www.firstworldwar.com.

¹⁰⁰ David Shermer, *World War I*, London, 1973., str. 12.

¹⁰¹ Isto, str. 7.-8.

¹⁰² Iako je razumljivo kako se brojke ne mogu ustvrditi za starija razdoblja iz brojnih razloga (dobar uvid u probleme brojeva za starije razdoblje daje Ante Nazor u uvodu svog članka, Ante Nazor, "Hrvatska vojska u ranom srednjem vijeku (činjenice i mitovi)", *Polemos* 3 (2000) 2, Zagreb, 2000., str. 94.-95. i 98.-100.), pomalo je paradoksalno što se sigurne brojke ne mogu ustvrditi čak niti za vrijeme od kojega nije prošlo ni stotinu godina. No, za razliku od ranijih razdoblja o kojima govori A. Nazor, za ovo se razdoblje javljaju brojni problemi i pogreške uglavnom oko vođenja evidencija, što slučajnih, što namjernih.

lih. Što se tiče Austro-Ugarske, procjenjuje se da je u ratu izgubljeno oko 1,4 milijuna ili 17% mobiliziranih, a od oko milijun ljudi mobiliziranih iz Trojedine kraljevine i BiH, nikad se nije vratilo njih gotovo 190.000. Znatno su veći bili demografski gubitci Trojedine kraljevine i BiH izazvani glađu, bolešću, padom nataliteta, a procjenjuju se na 300.000 po državi, a Dalmacije na 80.000. Dodatan problem postizanju preciznijih podataka čine zasigurno i poslijeratna stradanja jer su samo od španjolske gripe u prvim poslijeratnim godinama umrli milijuni ljudi.¹⁰³

Snaga Austro-Ugarske u političkom i vojnom smislu opadala je još od početka rata, otkako je Njemačka počela "spašavati" Monarhiju od poraza na frontu. To je za Habsburgovce bio pravi kraj, jer će od tada Austro-Ugarska biti podređena, satelitska država pod vodstvom Njemačke. U tim prilikama car i kralj Franjo Josip I. za cara Vilima II. nije bio ništa više nego što su mu to bili saski ili bavarski kraljevi.¹⁰⁴ Čak su se i mirovni pregovori nastojali obaviti što prije kako bi se Saveznici usredotočili na glavnog neprijatelja – Njemačku, iz čega se također vidi koliko su dotrajalu Monarhiju smatrali ozbiljnim protivnikom. Išlo se za time da se Njemačkoj što prije oduzmu njezini posljednji oslonci jer je neposredno prije pregovora s Austro-Ugarskom potpisan mir s Turskom tako da su se politička pitanja izbjegavala, a Wilsonovih 14 točaka nije se niti spominjalo.¹⁰⁵

* * *

Cilj ovog rada bio je, uz osvrt na hrvatske vojskovođe, ukazati na običnog, bezimenog vojnika, no prikazavši ujedno koliko je zapostavljanje Prvog svjetskog rata u povijesnim istraživanjima u Hrvatskoj utjecalo na zanemari vanje istaknutijih vojnih ličnosti, ne moram dodatno naglasiti koliko je onda zapostavljen taj obični vojnik koji se, uvučen u rat, borio na svim bojištima na kojima je sudjelovala Austro-Ugarska. Pitanja koja bi se nadalje trebala postaviti, a izlaze iz okvira ovog rada, brojna su. Kako je teklo vraćanje vojnika u "civilni" život? Koliko je promjena na političkoj karti Europe pa tako i ovog njezinog dijela na kojem se nalazi Hrvatska, utjecala na obične ljude? Koliko je bio značajan prijelaz iz jedne srednjoeuropske zajednice u društvo s novim, istočnijim susjedima koji se ipak nisu mogli kulturno mjeriti s jednom Austrijom, koliko god ona imala svojih nedostataka na drugim područjima? Možda najbolji odgovor na ovo posljednje daje Ljubomir Antić, koji kaže: "Hrvatska je pritom, kao kulturno, društveno i politički razvijena,

¹⁰³ Čutura i Galić, "Veliki rat: pregled", str. 50. i 54.-55. Podaci u brojkama nalaze se u gotovo svakom djelu u kojem se spominje ta tema.

¹⁰⁴ Taylor, *Habsburška*, str. 289.-290.

¹⁰⁵ Renouvin, *Evropska*, str. 534. Sve točke, uključujući i kasnije nadodana "Četiri principa", vidi u: Horvat, *Prvi*, str. 455.-457.

dovedena u podređen položaj u zajednici sa Srbijom i Hrvatska neće europeizirati Jugoslaviju, nego će ona nju balkanizirati."¹⁰⁶

Kako je Veliki rat utjecao na život i misao čovjeka poslijeratne Europe, s današnje se vremenske distance možda najizravnije može vidjeti u onovremenoj umjetnosti. Zahvaljujući tome, i tragična sudbina običnog vojnika, koju je doživio zbog raznih interesa "velikih" ljudi – careva i političara, najizravnije će ostati zapamćena kroz književnost. To je sudbina onog soldata koju je kod nas fantastično prikazao Miroslav Krleža u svojim ratnim novelama i dramama, istovjetna s onima zapamćenim i kod drugih europskih i svjetskih pisaca, kao što su, da spomenem samo neke, E. M. Remarque, H. Barbusse ili E. Hemingway.

Summary

CROATIAN-SLAVONIAN FORMATIONS AS A PART OF THE AUSTRO-HUNGARIAN ARMY DURING THE FIRST WORLD WAR

The First World War and Croatian role in it is rather neglected theme in Croatian historiography, especially from the military-historiographic perspective. In the context of general European First World War scene, this article, based primarily on a secondary literature, but on some sources as well (disposition compendium of the Austro-Hungarian military formations in 1918), represents Croatian military formations as a part of Austro-Hungarian army, one of the most complicated European military organisations at the dawn and during the First World War. Primarily, it speaks about the structure of Croatian-Slavonian formations, their specificities, and the role on the battlefields where Austro-Hungarian forces fought during the period 1914-1918. As an example of Austro-Hungarian military organisation in Croatia and Slavonia, special attention is given to the military organisation in Slavonia and military formations stationed on its territory. In the final part of the article, the emphasis is set on the field marshal Svetozar Borojević, and some other Croatian prominent officers who had very important role in fightings during the War, as well.

Although the article is based on the military historiographical aspects of the period 1914-1918., general importance of the First World War for Croatian history is not ignored. Therefore, in some smaller extent and among other things, political history is also mentioned, such as events immediate to the war started and numerous political turn overs during the war that led to the decay of Austro-Hungarian Monarchy and the establishment of new states in Southeastern Europe in which Croatia was involved.

Key words: military history, First World War, Austro-Hungarian Monarchy, military formations, Croatian soldiers, Slavonia.

¹⁰⁶ Antić, "Prvi", str. 20.